

EMBERTANI ADATOK A FELSŐ-TISZAVIDÉK X. SZÁZADI NÉPESSÉGÉHEZ

Írta: ÉRY KINGA
(Bakonyi Múzeum, Veszprém)

Anyag és módszer

Honfoglaláskori régészetünk lelőhelyekben és tárgyi anyagban talán leg-
gazdagabb területe a Felső-Tiszavidék. Az elmúlt 80 esztendő alatt kiemelkedő
gazdagságú és fontosságú temetkezések egész sora került innen napvilágra,
ugyanakkor alig ismerjük embertani arculatát, elsősorban azért, mert e vidék
temetőiből igen rossz megtartású csontanyag kerül napvilágra. A Felső-Tisza-
vidék honfoglaló népességéből eddig mindössze 7 férfi és 3 nő adatai ismerete-
sek, az alábbi lelőhelyekről: Bodrogszerdahely-Bálványdomb (Streda nad Bod-
rogom, ČSSR) (MALÁN 1956), Karos-Eperjesszőg, Tiszaeszlár-Bashalom I.,
Tiszaeszlár-Újtelep (LIPTÁK 1951) és Kenézlő-Fazekaszug II. (LIPTÁK 1954).

Jelen tanulmányunkban 14 további, Szabolcs-Szatmár megyei lelőhely
anyagát ismertetjük, részint régebbi, részint újabb ásatások termékét, melyek
reprezentációs értéke igen változó, forrásértékük azonban alapvető. A régé-
szeti adatok tanúsága szerint valamennyi lelet a honfoglaló magyarság temet-
kezéseihez köthető, és nagy valószínűséggel az első két generáció maradványai.
Földbekerülésük becsült időhatára 896—960.

Az embertani feldolgozásnál az alábbi módszerek szerint jártunk el. Mérés: MARTIN—SAL-
LER (1957). A koponyakapacitás a basion-bregma méretből számítva LEE—PEARSON szerint
(lásd MARTIN—SALLER). Testmagasság: PEARSON (1899). Méretek és indexek osztályozása,
átlagszórás értékek: ALEKSZEJEV—DEBEC (1964). Nem-meghatározás 15 éven felül: ÉRY—
KRALOVÁNSZKY—NEMESKÉRI (1963). Életkor meghatározás gyermekeknél: SCHOUR—MASSLER
(1941), fiatakorúaknál: JOHNSTON (1961), felnőtteknél: NEMESKÉRI—HARSÁNYI—ACSÁDI
(1960). Taxonómiai osztályozás: LIPTÁK (1965). A leletanyag a Természettudományi Múzeum
Embertani Tárának gyűjteményében található.

A férfiak és nők egyéni koponyaméretei, indexei és főbb alaki jegyei az 1. és 2. táblázaton
láthatók. A regionális vizsgálat érdekében ismertetjük a korábban már közölt anyagot is
a 3. táblázaton. Az 1., 2., továbbá 3. táblázat adataiból együttesen számított paraméterek
a 4. táblázaton találhatóak.

A vizsgált leletek az alábbiak:

1. *Beszterec-Gyalaptanya*. 1928-ban feltárt magányos sír (KISS 1938). Maturus korú férfi
nordoid és cromagnoid-A jellegű, vetemedett koponyatetője. Ltsz: 10.947.

2. *Eperjeske*. Az 1920-ban feltárt 8 síros temetőrész talán 6. sírjából származó lelet (KISS
1920—22). Maturus korú nő brachycran, alacsonyan boltozott, curvoccipital koponyatetője.
A nyakszirtecsonton kerek, zöldes patina. Ltsz: 10.947.

3. *Érpatak (Hugyaj)*. Az 1868—69-ben feltárt 8—9 síros temetőrész egyik lelete (JÓSA
1914a). Maturus-senilis korú nő hiányos, töredékes koponyája. Cromagnoid-C jellegű. A fej-
tetőn kerek, jelképes trepanáció (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960). Ltsz: 10.946.

4. *Nagyhalász-Zomborhegy*. Az 1908-ban feltárt 39 síros temetőrészéből származó leletek
(JÓSA 1914a).

a) adultus korú nő koponyatető részlete. Ltsz: 10.921

b) maturus korú nő töredékes koponyája. Ltsz: 10.922

c) adultus korú férfi koponyája. Mediterranooid típus. A koponyatetőn kerek, jelképes tre-
panáció (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960). Ltsz: 10.923.

A férfiak koponyaméretei

Table I. Measurements of male skulls

Mértészám és jelleg MARTIN No. and characters	Besztetec	Nagyhalász			Rakamaz I.	Rakamaz II.		
		10.923	10.925	10.927		1.	3/b.	6.
1	(193)	180	180	185	184	—	(189)	(191)
5	—	98	95	100	105	—	—	—
8	(145)	136	138	143	143	148	(145)	(155)
9	100	93	96	94	99	95	(98)	92
12	116	110	107	112	113	—	(109)	—
17	—	131	129	136	136	—	140	—
20	—	110	110	111	116	116	113	124
23	—	500	508	519	516	—	—	—
38	—	1378	1377	1481	1476	—	(1545)	—
40	—	94	92	97	99	—	—	—
43	—	96	100	95	107	102	(102)	107
45	—	124	—	126	131	—	—	—
46	—	—	95	87	97	(91)	—	(99)
47	—	—	—	—	—	—	—	(114)
48	—	65	66	(63)	68	65	(69)	(68)
51	—	39d	41	40	43	43	—	42
52	—	31d	31	33	35	31	—	33
54	—	23	24	24	26	(23)	—	26
55	—	50	49	(49)	57	50	(54)	53
60	—	—	53	51	55	51	—	—
61	—	—	—	(61)	64	61	—	—
62	—	—	48	—	47	—	—	—
63	—	—	—	(41)	43	37	—	—
65	—	—	—	—	—	—	—	—
66	—	—	—	—	—	—	(101)	—
70	—	—	—	—	—	—	—	—
72	—	82	90	81	85	—	—	—
75/1	—	—	—	—	26	—	—	—
8 : 1	(75.1)	75.6	76.7	77.3	77.7	—	(76.7)	(81.2)
17 : 1	—	72.8	71.7	73.5	73.9	—	(74.1)	—
17 : 8	—	96.3	93.5	95.1	95.1	—	(96.6)	—
9 : 8	(69.0)	68.4	69.6	65.7	69.2	64.2	—	(59.4)
47 : 45	—	—	—	—	—	—	—	—
48 : 45	—	52.4	53.7	(50.0)	51.9	—	—	—
52 : 51	—	79.5d	75.6	82.5	81.4	72.1	—	78.6
54 : 55	—	46.0	49.0	(49.0)	45.6	(46.0)	—	49.1
Termet — Stature	—	—	—	—	—	163.3	—	164.5
Norma verticalis	ovoid	ell.	sphen.— birs.	pent.— rhomb.	ovoid	pent.— rhomb.	—	sphen.— birs.
Glabella	—	2	2	2	3	3	4	3
Prot. occ. externa	5	2	0	2	2	—	3	3
Occiput	curv.	curv.	curv.	curv.	curv.	—	m. curv.	m. curv.
Nasal profile	—	—	conc.— convex	—	convex	—	—	—
Orbita	—	subrect.	rect.	round.	rect.	rect.	—	subrect.
Alveolaris progn.	—	∅	∅	+	∅	—	—	—
Fossa canina	—	3	3	4	4	—	—	3
Taxon	(n-crA?)	m	m	m—x	n—x	(p)	n-crA	crA-moid

Átlázat

és főbb leíró jellegei
and main morphological characters of the males

		Rétközberencs		Tiszaeszlár—Bashalom II.		Tiszavasvári			Tuzsér	Újfehértó 10.944
7.	8.	1.	2.	8.	13.	1.	7.	8.		
(189)	(195)	179	185	(195)	(182)	180	200	177	174	194
107	—	98	100	—	—	—	111	104	98	109
156	—	153	154	(152)	154	146	152	150	156	153
103	100	99	100	—	100	100	103	102	93	105
(122)	—	115	(112)	—	(124)	115	117	115	114	116
136	—	137	—	(145)	(136)	—	142	135	134	138
117	—	117	—	—	119	115	123	115	119	121
(542)	—	524	537	—	528	522	564	526	523	552
(1591)	—	1523	—	(1668)	(1539)	—	(1673)	1478	1492	1614
92	—	98	92	—	—	—	105	(97)	98	108
109	108	116	110	(107)	115	107	101	107	109	114
—	—	(150)	138	—	—	—	142	145	142	144
100	—	103	97	97	—	95	103	93	100	113
142	126	—	120	119	—	(112)	111	123	128	—
85	72.	63	70	69	(70)	66	64	(68)	77	76
46 d	(46)	45	43	42 d	(45)	42	44	42	43	46
37 d	—	31	34	33 d	—	31	33	29	36	34
—	24	27	27	27	(28)	24	26	23	26	24
(63)	55	48	55	54	53	52	52	54	60	55
57	52	—	54	—	—	—	57	—	56	59
63	64	—	72	—	—	64	—	—	67	68
50	46	—	45	—	—	—	48	49	49	51
40	37	—	47	—	—	—	—	—	43	45
136	(127)	—	—	—	—	—	131	—	126	—
115	106	—	—	—	—	99	110	94	93	—
—	—	—	—	66	—	55	67	67	68	—
92	—	84	86	—	—	86	87	—	85	90
31	—	—	28	—	—	28	—	—	23	22
(82.5)	—	85.5	83.2	(78.0)	(84.6)	81.1	76.0	84.7	89.7	78.9
(72.0)	—	76.5	—	(74.4)	(74.7)	—	71.0	76.3	77.0	71.1
87.2	—	89.5	—	(95.4)	(88.3)	—	93.4	90.0	85.9	90.2
66.0	—	64.7	64.9	—	(64.9)	68.5	67.8	68.0	59.6	68.6
—	—	—	87.0	—	—	78.2	84.8	90.1	—	—
—	—	—	50.7	—	—	—	45.1	(46.0)	54.2	52.8
80.4 d	—	68.9	79.1	78.6 d	—	73.8	75.0	69.0	83.7	73.9
—	43.6	56.3	49.1	50.0	(52.8)	46.2	50.0	42.6	43.3	43.6
174.0	165.0	—	164.0	—	—	165.0	168.3	170.3	—	—
sphen.—birs.	—	spher.	spher.	—	spher.	sphen.—birs.	ell.	spher.	spher.	ovoid
5	4	4	3	4	4	4	5	4	3	4
5	1	5	3	2	3	3	3	2	3	2
plan.	curv.	plan.	m. curv. conc.	bathr. convex	plan.	m. curv. convex	curv.	m. curv. convex	m. curv. conc.—convex rounded	curv. conc.—convex rect.
straight subrect.	straight subrect.	rect.	subrect.	rect.	—	rect.	straight subrect.	rect.	convex rounded	rect.
∅	∅	+	∅	∅	—	∅	∅	∅	+	+
3	3	2	3	4	4	4	5	4	3	2
ar	n	cr	p	n	(p?)	crC	crA	crC	p-moid	u

A nők koponyaméretei

Table 2. Measurements of female skulls and

Méretszám és jelleg MARTIN No. and characters	Érpatak (Hugyaj)	Nagyhalász			Nyíregyháza- Császárszállás	Rakamaz II.	
		10.921	10.922	10.926		2.	9.
1	176	—	—	167	169	—	181
5	102	—	—	94	—	—	—
8	155	—	—	137	141	—	—
9	99	95	98	97	90	100	95
12	(106)	—	—	107	106	—	—
17	132	—	—	124	124	—	—
20	—	—	—	108	—	—	—
23	521	—	—	480	487	—	—
38	1374	—	—	1255	1273	—	—
40	—	—	—	88	—	—	—
43	—	92	107	102	99	106	—
45	—	—	—	125	—	—	—
46	—	—	—	91	—	93	—
47	—	—	—	—	—	—	—
48	—	—	—	67	—	70	(68)
51	40	—	—	43	—	40	—
52	31	—	—	33	—	36	—
54	23	—	—	24	—	—	—
55	48	—	—	49	—	55	—
60	—	—	—	55	—	49	—
61	—	—	—	62	—	53	—
62	—	—	—	49	—	43	—
63	—	—	—	41	—	36	—
65	—	—	—	—	—	—	—
66	—	—	—	—	—	—	—
70	—	—	—	—	—	—	—
72	—	—	—	79	—	—	—
75/1	—	—	—	—	—	—	—
8 : 1	88.1	—	—	82.0	83.4	—	—
17 : 1	75.0	—	—	74.3	73.4	—	—
17 : 8	85.2	—	—	90.5	90.1	—	—
9 : 8	63.9	—	—	70.8	63.8	—	—
47 : 45	—	—	—	—	—	—	—
48 : 45	—	—	—	53.6	—	—	—
52 : 51	77.5	—	—	76.7	—	90.0	—
54 : 55	47.9	—	—	49.0	—	—	—
Termet — Stature	—	—	—	—	—	159.0	—
Norma verticalis	spher.	spher.	—	ovoid	pent. rhomb.	—	pent.- rhomb.
Glabella	3	1	2	2	2	2	2
Prot. occ. externa	2	—	—	2	2	—	2
Occiput	curv.	—	—	curv.	curv.	—	m. curv.
Nasal profile	—	—	—	conc.	—	—	—
Orbita	subrect.	—	—	subrect.	—	round.	—
Alveolaris progn.	—	—	—	+	—	+	—
Fossa canina	5	—	—	4	—	3	—
Taxon	(crC)	—	—	cr(B?)	—	moid	—

táblázat

és főbb leíró jellegei

main morphological characters of the females

Tiszaeszlár – Bashalom II.				Tiszaeszlár – Vörösmarty t.		Tiszavasvári				
4.	9.	10.	12.	1.	2.	2.	5.	6.	15.	16/a.
(172)	(170)	179	(180)	—	168	—	—	177	175	175
—	(102)	(98)	—	—	—	—	—	95	96	94
—	(160)	143	—	—	(143)	—	—	142	139	(139)
106	99	100	102	91	91	—	—	92	97	89
—	126	121	—	—	116	—	—	111	108	105
—	137	(121)	—	—	—	—	—	129	130	124
—	119	—	—	—	—	—	—	115	114	111
—	515	516	—	—	—	—	—	508	500	499
—	(1396)	1295	—	—	—	—	—	1318	1305	1283
—	(94)	—	—	—	—	—	—	98	—	—
111	108	110	110	97	103	109	—	102	103	98
—	(133)	—	—	—	—	—	—	132	—	—
—	101	100	—	—	—	91	(91)	98	—	—
—	(114)	—	—	—	104	(106)	—	106	—	—
—	(71)	(66)	(60)	—	64	60	—	61	—	—
—	45	(45)	40	—	(44)	45	—	42	—	42
—	36	(37)	27	—	(34)	32	—	29	—	32
—	28	26	28	—	24	28	25	21	—	—
—	(56)	(49)	48	—	50	48	—	45	(48)	(48)
—	—	—	—	—	—	—	—	55	—	—
—	—	—	—	—	—	63	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	48	—	—
—	—	—	—	—	—	39	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	114	121	—	—
—	106	90	—	—	89	—	95	98	81	—
—	—	—	70	—	—	—	55	62	63	59
—	—	—	—	—	—	—	—	84	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	(94.1)	79.9	—	—	(85.1)	—	—	80.2	79.4	(79.4)
—	(80.6)	(67.6)	—	—	—	—	—	72.9	74.3	70.9
—	(85.6)	(84.6)	—	—	—	—	—	90.8	93.5	(89.2)
—	(61.9)	69.9	—	—	(63.6)	—	—	64.8	69.8	(64.0)
—	85.7	—	—	—	—	—	—	80.3	—	—
—	53.4	—	—	—	—	—	—	46.2	—	—
—	80.0	(82.2)	67.5	—	(77.3)	69.6	—	69.0	—	76.2
—	50.0	(53.1)	58.3	—	48.0	58.3	—	46.7	—	—
155.0	—	148.5	153.0	—	151.0	—	156.0	152.5	154.5	164.0
spher.	sphen.	sphen.	—	—	ovoid	—	—	pent.	pent.	—
—	birs.	birs.	—	—	—	—	—	rhomb.	rhomb.	—
2	2	2	3	2	2	3	—	3	2	2
2	1	1	1	—	1	—	1	1	2	0
curv.	plan.	curv.	curv.	—	curv.	—	curv.	curv.	curv.	curv.
—	—	—	conc.	—	conv.	conv.	—	—	—	—
—	round.	round.	rect.	—	subrect.	subrect.	—	rect.	round.	subrect.
—	∅	+	∅	—	∅	+	+	+	+	+
2	2	3	4	—	4	4	3	3	—	2
—	p	u	croid	—	—	—	—	crC	—	—

Table 3. Measurements of the

Csontok és méretek Bones and their measurements MARTIN No.		Rakamaz II.						
		1.	3/a.	3/b.	6.	7.	8.	
Humerus	1 J. R.	314	—	—	—	358	322	
	B. L.	311	—	—	—	351	326	
	2 J. R.	310	—	—	—	350	—	
	B. L.	308	—	—	—	345	319	
	7 J. R.	68	—	—	—	—	72	
	B. L.	66	—	63	64	—	75	
Radius	1 J. R.	240	—	—	—	278	—	
	B. L.	—	—	—	—	278	—	
Ulna	1 J. R.	267	—	—	—	—	—	
	B. L.	268	—	—	—	—	265	
Femur	1 J. R.	443	—	—	447	494	452	
	B. L.	450	—	—	440	494	457	
	2 J. R.	440	—	—	444	—	449	
	B. L.	445	—	—	438	490	453	
	6 J. R.	28	—	—	31	—	28	
	B. L.	29	—	—	38	—	28	
	7 J. R.	26	—	—	30	—	29	
	B. L.	28	—	—	32	—	27	
	9 J. R.	29	—	—	32	—	35	
	B. L.	34	—	—	34	—	33	
	10 J. R.	27	—	—	27	—	27	
	B. L.	28	—	—	28	—	29	
	Tibia	1 k. R.	340	360	—	—	—	343
		B. L.	353	350	—	(357)	—	—
1/b J. R.		349	362	—	—	415	344	
B. L.		351	351	—	351	414	—	
8/a J. R.		32	—	—	—	—	32	
B. L.		33	—	—	—	—	31	
9/a J. R.		25	—	—	—	—	23	
B. L.		23	—	—	—	—	24	

d) 14—15 éves nő koponyája. Ltsz: 10.924.

e) adultus korú férfi koponyája. Mediterranoid típusú. A koponyatetőn kerek, jelképes trepanáció (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960). Ltsz: 10.925 (1. tábla, 1. ábra).

f) adultus korú nő koponyája. Cromagnoid (B) jellegű. Ltsz: 10.926.

g) matusus korú férfi koponyája. Mediterranoid típusú. Ltsz: 10.927.

Összegezve: a nagyhalász-zomborhegyi sorozatra a gracilitás és a taxonómiai egyöntetűség jellemző.

5. Nyíregyháza-Császárszállás. A lelet 1900 táján, útépitéskor előkerült sírok egyikéből való (FEHÉR—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1962). Adultus korú nő alacsonyan boltozott, brachycran agykoponyája. Ltsz: 10.948.

6. Rakamaz I. 1889-ben a falu alatti vasúti földmunka során, lócsontokkal együtt talált lelet (a koponyán levő felirat szerint). Maturus-senilis korú férfi nordoid dominanciájú, mesocran koponyája. Ltsz: 10.950.

7. Rakamaz II. Gyepi föld, Turócsi part. 1955—1963 között leletmentésből és hitelesítő ásatásból származó csontanyag. A temető egy része elpusztult (CSALLÁNY 1958, 1960; DIENES 1964, 1965).

1. sír: 1955-ben talált 30—34 éves férfi töredékes koponyája és töredékes vázcsontjai. Pamíri jellegű. Kerek, jelképes trepanáció a jobb falcsonton (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960). Ltsz: 10.541.

táblázat

vázcsont méretei
post-cranial bones of the males

Rétköz- berencs 2.	Tiszaeszlár – Bashalom II.				Tiszavasvári				
	1.	7.	8.	13.	1.	3.	4.	7.	8.
333	—	—	—	—	318	327	—	333	346
325	—	—	—	—	322	324	—	332	—
325	—	—	—	—	314	323	—	326	340
320	—	—	—	—	317	320	—	330	—
—	69	67	74	66	64	72	—	68	76
—	—	65	71	68	63	—	—	68	75
245	—	—	—	—	240	253	—	260	—
241	—	—	—	—	—	—	—	258	259
—	—	—	—	—	—	—	—	—	259
—	—	—	—	—	—	—	—	280	—
450	—	—	—	—	452	454	459	455	—
445	—	—	—	—	450	453	—	452	467
448	—	—	—	—	451	453	457	454	—
443	—	—	—	—	449	449	—	448	461
—	—	28	28	—	31	31	31	34	36
—	—	27	28	—	31	31	31	34	34
—	—	25	27	—	29	32	33	29	30
—	—	27	27	—	29	31	31	30	29
—	—	26	32	—	33	33	—	32	31
—	—	26	33	—	32	35	33	35	33
—	—	28	25	—	26	29	—	31	32
—	—	28	25	—	28	28	31	32	30
351	(382)	—	—	—	362	375	—	—	—
356	—	—	—	—	365	373	—	—	—
349	—	—	—	—	365	373	375	—	—
352	—	—	—	—	365	371	374	—	—
—	—	31	38	—	33	35	35	32	35
—	—	31	38	35	34	34	36	33	38
—	—	25	24	—	26	29	26	29	32
—	—	24	25	27	27	30	31	32	25

2. sír: 1956-ban talált 41–47 éves nő koponya- és váztöredékei. A megmaradt arcvázon europid és mongolid bélyegek keveredése figyelhető meg. A sírból turul madarat ábrázoló két aranyozott korong került elő. Ltsz: 10.540.

3. sír: 1959. nov. 23-án gyűjtött csontanyag, mely két férfihez tartozott:

3/a sír: matus korú férfi koponya- és váztöredékei. Koponyája igen széles és rövid, termete 163 cm. Ltsz: 68.48.1/a.

3/b sír: 30–36 éves férfi vetemedett koponyája és váztöredékei. Nordikus vagy cromagnoid-A típusú. Ltsz: 68.48.1/b.

4. sír: II. jelzésű, 1963. jún. 7-i felszíni gyűjtésből származó lelet. Maturus korú nő kevés koponya- és váztöredéke. Brachycran jellegű. Ltsz: 68.48.2.

5. sír: valószínűleg 1963-as gyűjtés. Felnőtt férfi néhány koponyatöredéke. A jobb csecnyútványon zöld patina. Ltsz: 68.48.4

6. sír: 62–68 éves férfi vetemedett koponyája és töredékes vázcsontjai. Taxonómiailag kevert, europa-mongolid jellegű; europid, közelebbről cromagnoid-A túlsúlyal. Ltsz: 68.48.4 (1. tábla, 2. ábra).

7. sír: 47–51 éves férfi töredékes koponyája és töredékes vázcsontjai. Az armenoid típus szélsőséges változata. Ltsz: 68.48.5 (2. tábla, 1. ábra).

8. sír: 46–52 éves férfi vetemedett koponyája és töredékes vázcsontjai. Nordoid típusú. Ltsz: 68.48.6 (2. tábla, 2. ábra).

A nők
Table 4. Measurements of the

Csontok és méreteik Bones and their measurements MARTIN No.		Rakamaz II.			Tiszaeszlár—	
		2.	9.	10.	4.	9.
Humerus	1 J. R.	310	—	—	—	—
	B. L.	—	—	—	—	—
	2 J. R.	305	—	—	—	—
	B. L.	—	—	—	—	—
Radius	7 J. R.	59	—	—	70	59
	B. L.	—	—	—	66	63
Ulna	1 J. R.	—	—	—	—	—
	B. L.	—	—	—	271	—
Femur	1 J. R.	—	—	—	(420)	—
	B. L.	—	—	—	—	—
	2 J. R.	—	—	—	—	—
	B. L.	—	—	—	—	—
	6 J. R.	—	23	26	31	25
	B. L.	—	21	25	29	25
	7 J. R.	—	24	25	25	28
	B. L.	—	24	26	24	28
	9 J. R.	—	—	31	28	31
	B. L.	—	—	31	34	33
Tibia	10 J. R.	—	—	25	30	24
	B. L.	—	—	23	28	26
	1 J. R.	361	—	—	—	—
	B. L.	365	—	—	—	—
	1/b J. R.	360	—	—	(355)	—
	B. L.	360	—	—	—	—
	8/a J. R.	33	—	—	34	—
	B. L.	33	—	—	35	—
	9/a J. R.	21	—	—	23	—
	B. L.	21	—	—	25	—

9. sír: 44—53 éves nő meso-brachycran koponyatöredékei és kevés vázcsontja. Ltsz: 68.48.7.

10. sír: 48—57 éves nő erősen vetemedett, töredékes, dolichocran koponyája és töredékes vázcsontjai. Ltsz: 68.48.8.

Összegezve: a gyermek- és fiatalok hiánya, továbbá a férfi túlsúly jól szemlélteti a rakamazi közösségnek a részfeltárából eredő töredék jellegét. A populáció taxonómiailag igen kevert.

8. Rétközberencs-Paromdomb. 1957-ben feltárt 2 sír és egy szórvány csontváz (KALICZ 1958, CSALLÁNY 1960).

1. sír: adultus korú férfi koponyája. Cromagnoid-C típusú. Ltsz: 10.123 (3. tábla, 1. ábra).

2. sír: 51—55 éves férfi koponyája és csontváza. Pamíri típusú. A koponyatetőn gyógyult sebészi trepanáció; a nyílást egykor ezüst lemezzel fedték, mely fennmaradt (NEMESKÉRI—KRALOVÁNSZKY—HARSÁNYI 1965). Ltsz: 10.539 (3. tábla, 2. ábra).

Szórvány: 20—22 éves nő koponyatöredékei és néhány vázcsontja. A koponya széles, rövid, brachycran, hasonló az 1. síréhez.

9. Szabolcsveresmart-Szelérd domb. 1957-ben feltárt temető 6 sírjából származó, igen korhadtsí csontmaradványok (DIENES 1961).

1. sír: adultus korú nő koponya- és váztöredékei. Ltsz: 10.912.

2. sír: adultus korú férfi koponya- és váztöredékei. A koponya igen széles. Ltsz: 10.913.

3. sír: felnőtt férfi koponya- és váztöredékei. A koponya igen keskeny, hosszú. Ltsz: 10.914.

4. sír: felnőtt egyén fogmaradványai. Ltsz: 10.915.

táblázat

vázcsont méretei
post-cranial bones of the females

Bashalom II.		Tiszaeszlár— Vörösmarty u. 2.	Tiszavasvári				
10.	12.		5.	6.	11.	15.	16/a.
—	—	—	—	—	—	(285)	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
63	59	53	54	60	48	54	54
73	56	51	54	59	49	54	53
—	—	—	216	224	—	—	—
—	—	—	—	—	—	225	249
—	—	—	—	—	—	—	264
(394)	413	401	412	390	—	410	—
—	413	400	—	—	—	412	—
—	409	395	—	387	—	408	—
—	—	395	—	—	—	409	—
27	25	23	25	24	23	26	24
27	26	23	26	23	24	26	26
27	25	24	23	25	26	25	27
26	26	24	24	25	26	24	26
30	32	28	29	32	31	30	33
32	35	27	29	31	31	30	30
26	23	22	23	21	21	21	23
25	24	22	23	22	23	22	24
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
29	28	—	28	28	—	30	30
30	29	—	27	30	—	31	30
19	22	—	20	23	—	21	19
19	20	—	21	18	—	22	19

5. sír: felnőtt egyén fogmaradványai. Ltsz: 10.916.

6. sír: fogzománc töredékek. Ltsz: 10.917.

10. Tiszaeszlár-Bashalom II. Fenyves domb. 1958-ban feltárt teljes temető (DIENES 1959).

1. sír: 40–50 éves férfi töredékes vázcsontjai. Ltsz: 10.897.

2. sír: infans I. korú gyermek koponyatető töredékei. Ltsz: 10.898.

3. sír: 23–40 éves férfi néhány koponya- és medencecsont töredéke. Ltsz: 10.899.

4. sír: 30–36 éves nő töredékes, brachycran koponyája és vázcsontjai. Termete 155 cm. A foramen occipitale magnum szélén mesterséges kimetszés. Ltsz: 10.900.

5. sír: 4–5 éves gyermek kevés csontmaradványa. Ltsz: 10.901.

7. sír: adultus (?) korú férfi váztöredékei. Ltsz: 10.902.

8. sír: 63–72 éves férfi töredékes, vetemedett koponyája és töredékes vázcsontjai. Nordoid típusú. Ltsz: 10.903.

9. sír: 20–25 éves nő koponyája és töredékes vázcsontjai. Pamíri típusú. A koszorúvarrat mentén 2 jelképes trepanáció (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960). Ltsz: 10.904 (4. tábla, 1. ábra).

10. sír: 39–48 éves nő koponyája és vázcsontjai. Taxonómiailag kevert, europa-mongolid, urali típusú. A bal falcsonton gyógyult sebészi trepanáció (NEMESKÉRI—KRALOVÁNSZKY—HARSÁNYI 1965). A szemüregekben és az alsó állkapocs elülső, felső szélén ezüst lemezek a halotti lepelről. Ltsz: 10.905 (5. tábla, 1. ábra).

11. sír: 2–3 éves gyermek csontmaradványai. Ltsz: 10.906.

12. sír: 55—64 éves nő töredékes koponyája és töredékes vázcsontjai. Cromagnoid jellegű. Ltsz: 10.907.

13. sír: senilis korú férfi agykoponyája és váztöredékei. Ltsz: 10.908 (4. tábla, 2. ábra).

Összegezve: a tiszzaeszlár-bashalmi temetőből előkerült 5 férfi és 4 nő némi férfitöbbletet mutat. A meglévő 3 gyermek felül 1 vagy 2 csecsemőkorú halott tartozhatott még a közösséghez. A nők átlagos halálzási kora alacsonyabb a férfiakénál. A népesség taxonómiailag kevert.

11. *Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 67.* 1961-ben feltárt 3 síros temetőrész (CSALLÁNY 1962).

1. sír: adultus korú nő homlokcsontja, állkapcsa és kevés váztöredéke. Ltsz: 68.50.1.

2. sír: 22—31 éves nő töredékes, brachycran koponyája és töredékes vázcsontjai. Ltsz: 68.50.2.

3. sír: 12—14 éves gyermek koponya- és váztöredékei. Ltsz: 68.50.3.

12. *Tiszavasvári-Aranykerti tábla.* 1971-ben feltárt teljes temető (DIENES 1972).

1. sír: 53—57 éves férfi koponyája és vázcsontjai. Cromagnoid-C típusú.

2. sír: 23—40 éves nő töredékes koponyája.

3. sír: 53—59 éves férfi koponya- és váztöredékei. Termete 167 cm.

4. sír: 54—60 éves férfi korhadt koponya- és váztöredékei. Termete 167 cm.

5. sír: 25—31 éves nő koponya- és váztöredékei.

6. sír: 39—48 éves nő koponyája és töredékes vázcsontjai. Cromagnoid-C típusú (5. tábla, 2. ábra).

7. sír: 35—39 éves férfi koponyája és vázcsontjai. Cromagnoid-A típusú (6. tábla, 1. ábra).

8. sír: 52—58 éves férfi koponyája és vázcsontjai. Cromagnoid-C típusú. A bregmánál kis kerek, jelképes trepanáció. A foramen occipitale magnum peremén mesterséges kimetszés (6. tábla, 2. ábra).

9. sír: 3—4 éves gyermek csontmaradványai.

11. sír: 39—48 éves nő koponya- és váztöredékei. Brachycran jellegű.

12. sír: 15—22 éves férfi fog- és állkapocs maradványai.

13. sír: 9—11 éves gyermek csontmaradványai.

14. sír: 1,5—2,5 éves gyermek csontmaradványai.

15. sír: 48—52 éves nő töredékes koponyája és vázcsontjai. Cromagnoid (?) jellegű.

16/a. sír: 22—31 éves nő töredékes koponyája és töredékes vázcsontjai. Cromagnoid (?) jellegű.

16/b. sír: újszülött gyermek csontmaradványai.

C. sír: felnőtt egyén fogmaradványa.

D. sír: 23—40 éves nő (?) néhány koponyatöredéke. Brachycran jellegű.

Összegezve: a tiszavasvári temetőben a nemi arány némi nőttöbblet utal. A gyermekvázak száma a felnőtt nők számához képest kevés. A nők halálzási kora jóval alacsonyabb a férfiakénál. Taxonómiai szempontból figyelemre méltó az egységes cromagnoid vonás.

13. *Tuzsér-Boszorkányhegy.* 1899 táján előkerült 6 síros temetőrész 5. vagy 6. sírjából származó lelet (JÓSA 1900). Maturus korú férfi koponyája. Taxonómiailag kevert europa-mongolid típusú; a túlsúlyos europid elemet a pamíri alkotta. A fogakon és a homlokcsont halántéki részén baloldalt zöld patina (szemfedő?). A fejtetőn nagyobb mandula alakú, és két kisebb kerek, jelképes trepanáció (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960) (7. tábla, 1. ábra).

14. *Újfehértó-Micskepuszta.* 1912-ben talált, illetve feltárt 26 síros temetőrész (JÓSA 1914b).

a) maturus korú nő vetemedett koponyatetője, brachycran jellegű. Ltsz: 10.929.

b) maturus korú nő brachycran jellegű koponyatetője. Ltsz: 10.931.

c) maturus korú férfi koponyatetője, hyperdolichocran jellegű. Ltsz: 10.941.

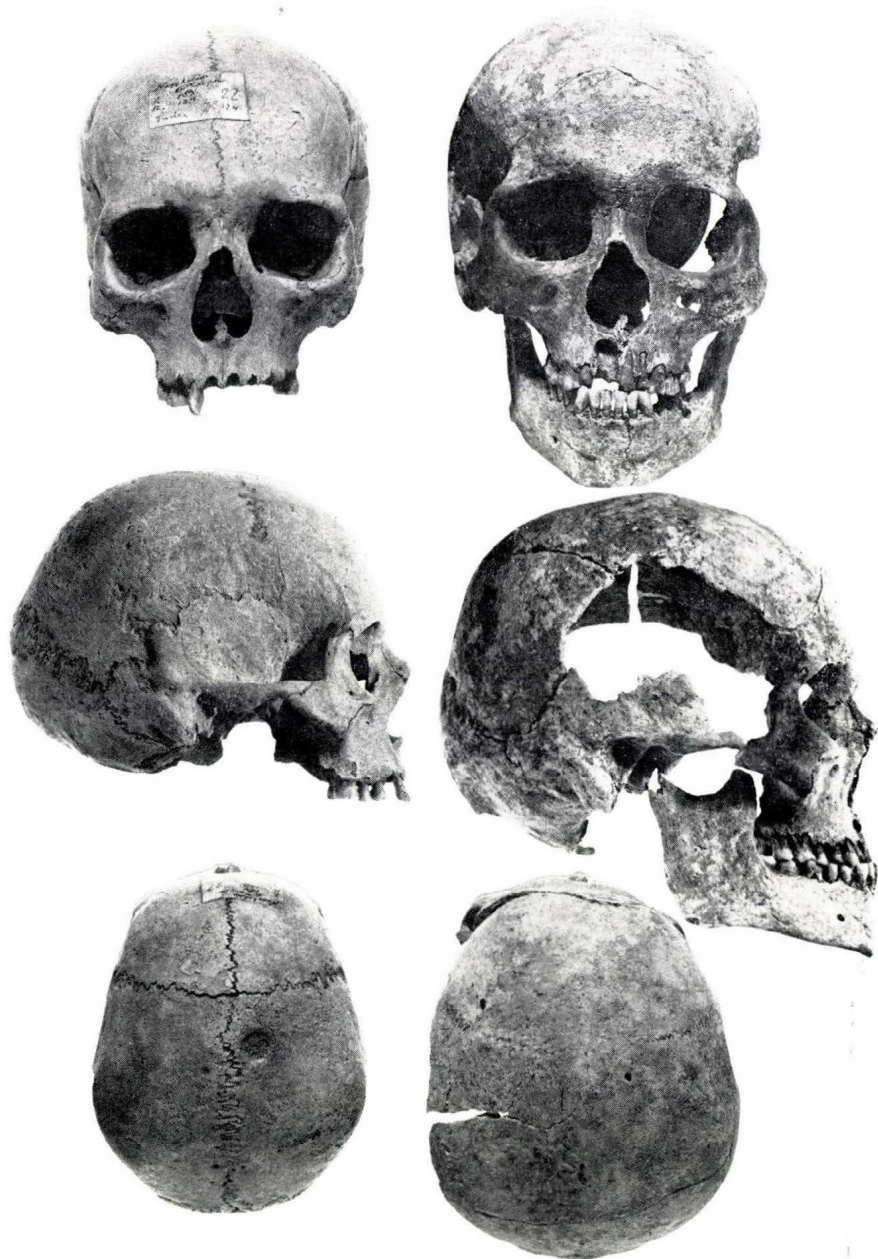
d) maturus korú férfi brachycran jellegű koponyatetője. Rajta 3 jelképes trepanáció (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960). Ltsz: 10.942.

e) felnőtt nő brachycran jellegű koponyatetője. Ltsz: 10.943.

f) maturus korú férfi koponyája. Feltehetően azonos az első 5 feldúlt sírból megmentett egyetlen koponyával. Taxonómiailag kevert, europa-mongolid, urali típusú. Az orrüreg bal oldalán és a jobb szemüreg alsó részén zöld patina (szemfedő?). Jelképes trepanáció a koponyatetőn (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1960). Ltsz: 10.944 (7. tábla, 2. ábra).

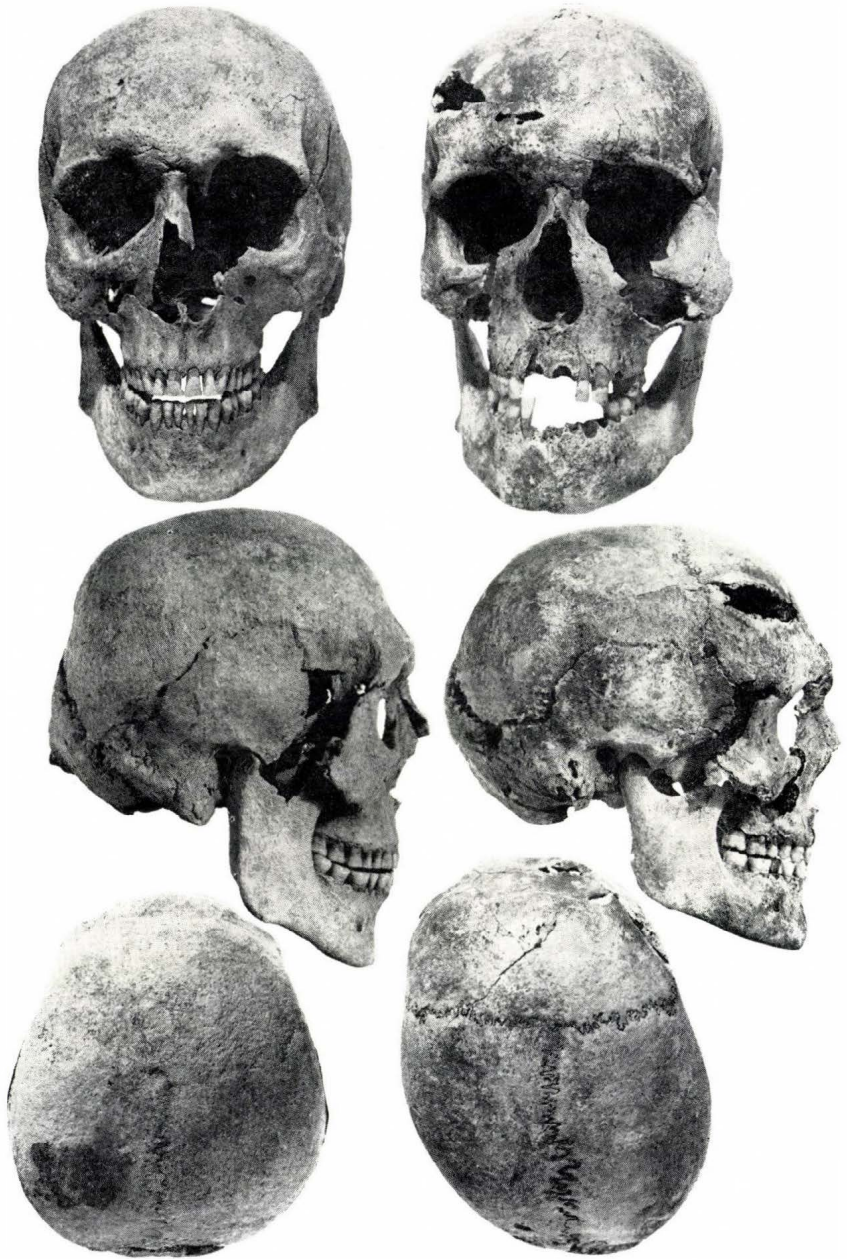
Értékelés

A felső-tiszavidéki minta értékelésekor alapvetően szem előtt kell tartanunk, hogy az, leszámítva a töredékeket, csupán 26 férfi és 12 nő metrikus adataira épül. A kicsiny esetszám érvényét ugyanakkor emeli, hogy a minta több lelő-

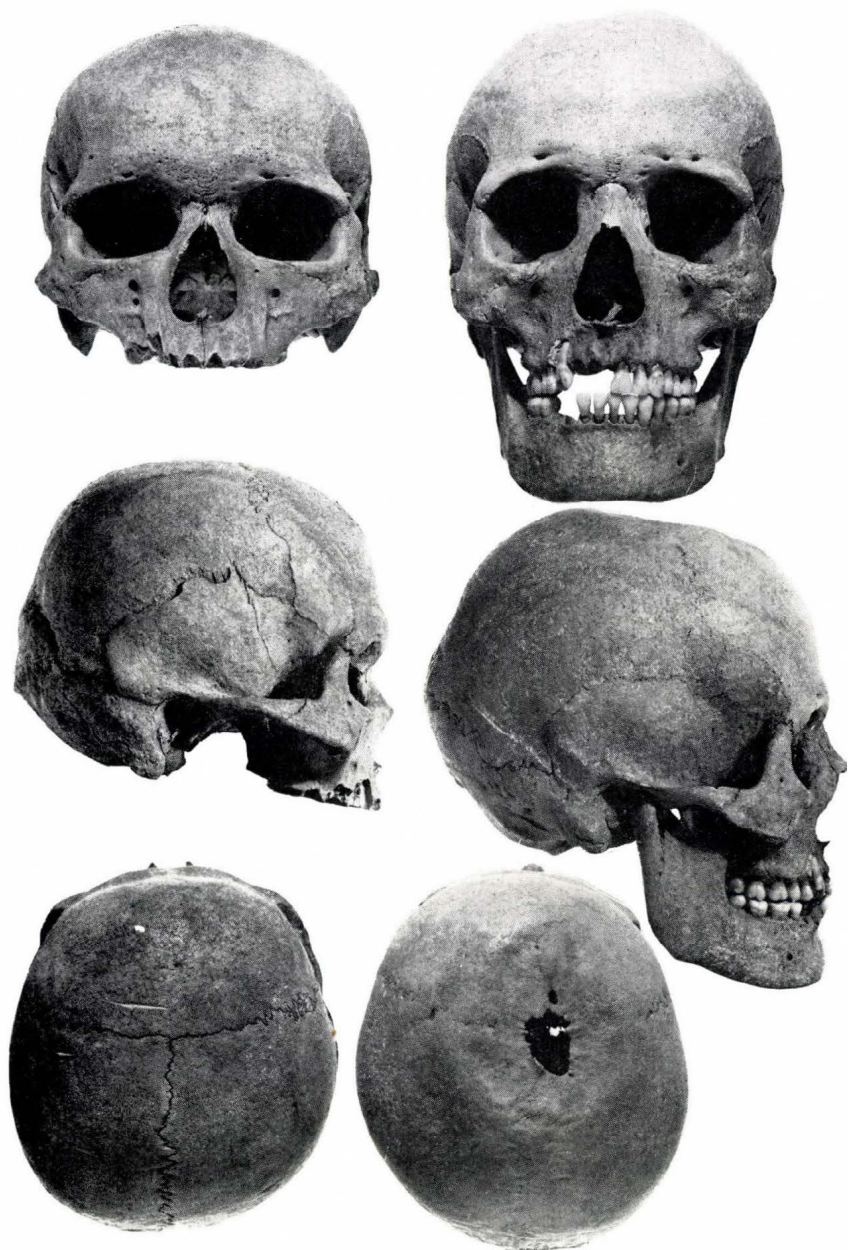

1. tábla 1. ábra: Nagyhalász-Zomborhegy, férfi (m), ltsz: 10.925; 2. ábra: Rakamaz II. férfi, 6. sír (crA + moid)

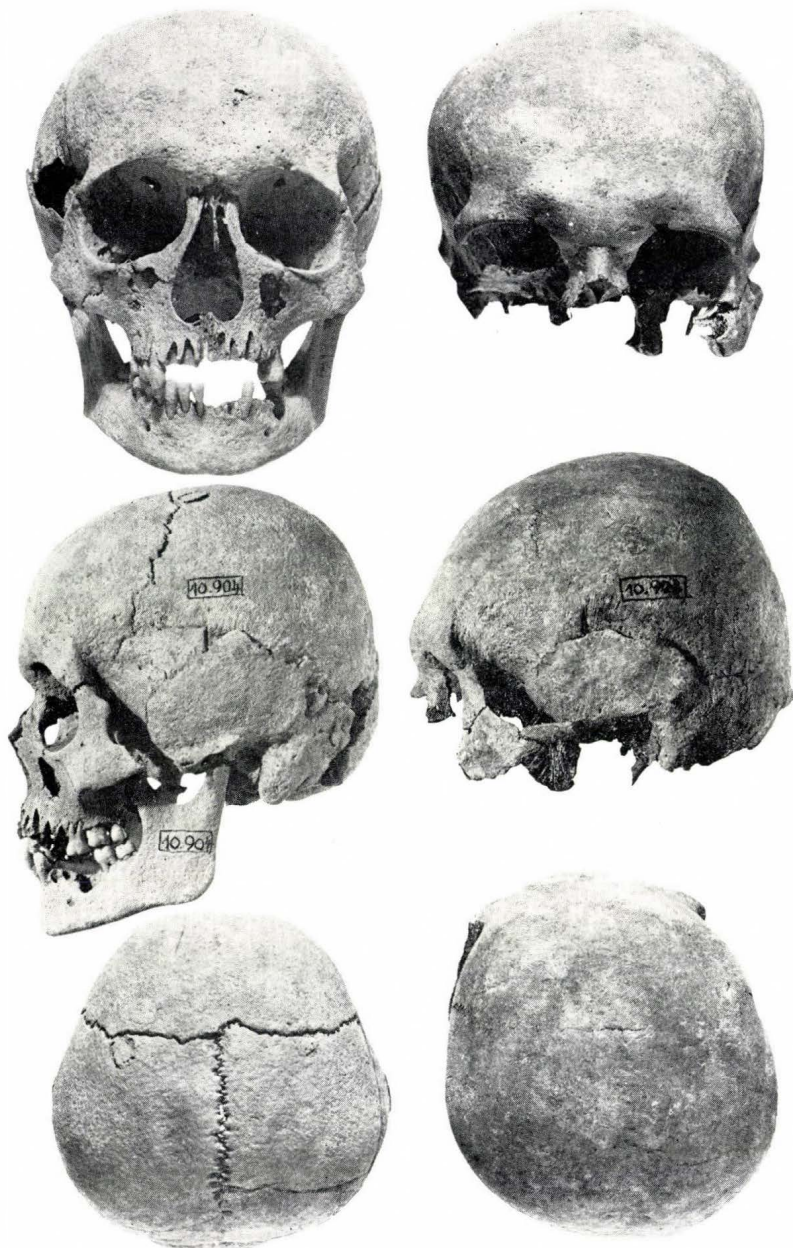
Table 1 Fig. 1: Nagyhalász-Zomborhegy, male (m), inv. No. 10.925; Fig. 2: Rakamaz II. male, grave No. 6. (crA + moid)

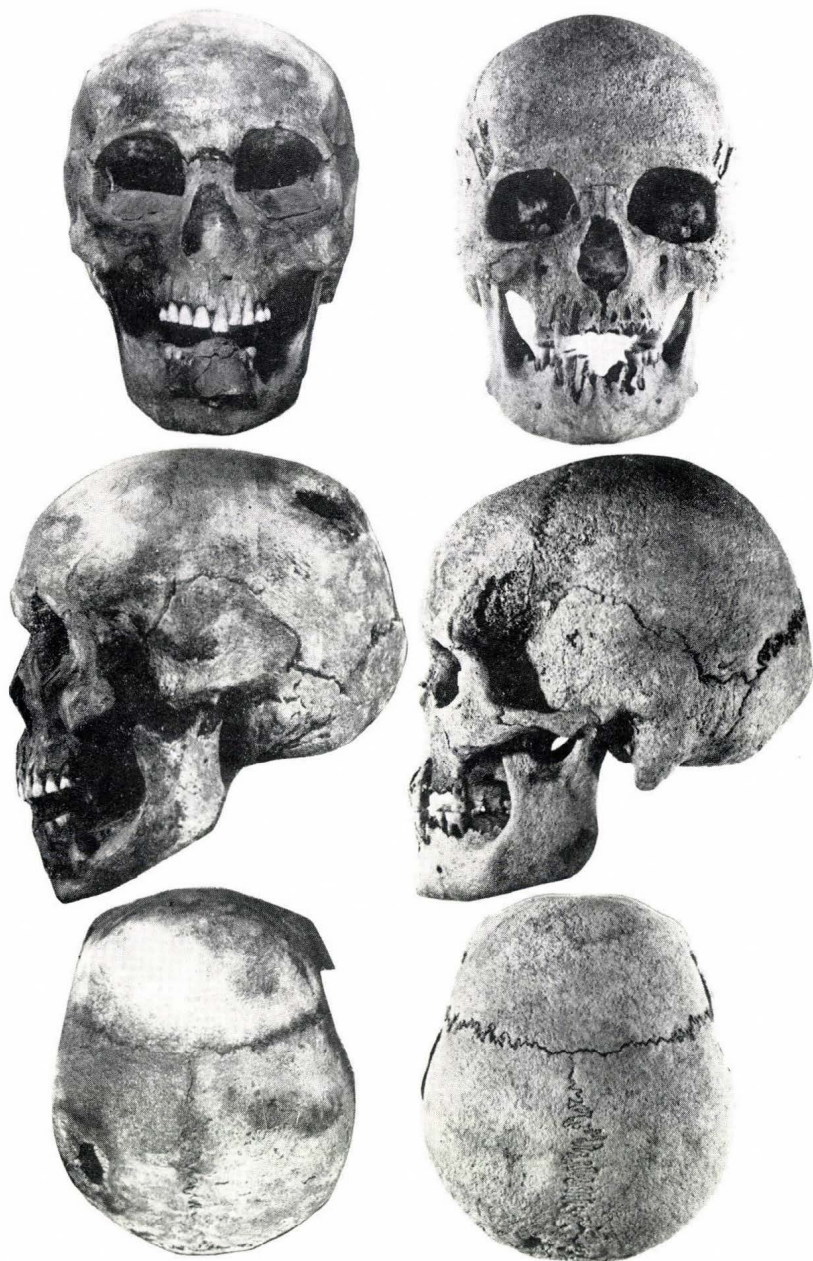
2. tábla 1. ábra: Rakamaz II. férfi, 7. sír (ar); 2. ábra: férfi, 8. sír (n)
Table 2. Fig. 1: Rakamaz II. male, grave No. 7. (ar); Fig. 2: male, grave No. 8. (n)

3. tábla 1. ábra: Rétközberencs-Paromdomb, férfi, 1. sír (crC); 2. ábra: férfi, 2. sír (p)
Table 3. Fig. 1: Rétközberencs-Paromdomb, male, grave No. 1. (crC); Fig. 2: male, grave
No. 2. (p)

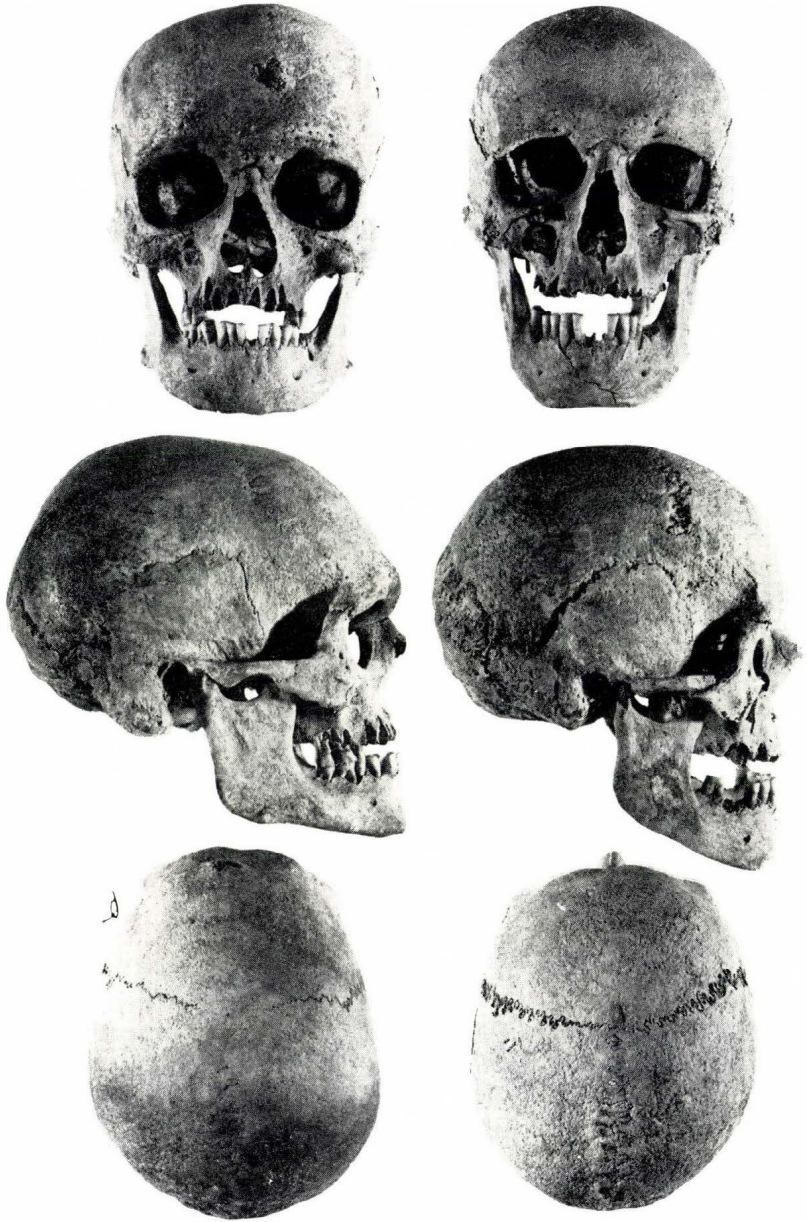

4. tábla 1. ábra: Tiszaeszlár-Bashalom II., nő, 9. sír (p); 2. ábra: férfi, 13. sír
Table 4. Fig. 1: Tiszaeszlár-Bashalom II. female, grave No. 9. (p); Fig. 2: male, grave No. 13.

5. tábla 1. ábra: Tiszaeszlár-Bashalom II. nő, 10. sír (u); 2. ábra: Tiszavasvári-Aranykerti tábla, nő, 6. sír (crC-B)

Table 5. Fig. 1: Tiszaeszlár-Bashalom II. female, grave No. 10. (u); Fig. 2: Tiszavasvári-Aranykerti table, female, grave No. 6. (crC-B)

6. tábla 1. ábra: Tiszavasvári-Aranykerti tábla, férfi, 7. sír, (crA); 2. ábra: férfi, 8. sír (crC)
Table 6. Fig. 1: Tiszavasvári-Aranykert table, male, grave No. 7. (crA); Fig. 2: male, grave
No. 8. (crC)

7. tábla 1. ábra: Tuzsér-Boszorkányhegy, férfi (p + moid); 2. ábra: Újfehértó-Micskepuszta férfi, (u)

Table 7. Fig. 1: Tuzsér-Boszorkányhegy, male (p + moid); Fig. 2: Újfehértó-Micskepuszta, male (u)

5. táblázat

A Felső-Tiszavidék között leleteinek fontosabb méretei

Table 5. The major measurements of the bone finds published from the Upper Tisza region

Méretszám MARTIN's No.	♂♂							♀♀		
	Bodrogszerdahely			Karos			Kenézli II.	Karos	T.-Bashalom I.	T.-Újtelep
	2.	3.	8.	2.	3.	13.	33.	3285	23.	4.
1	177	171	201	186	179	182	184	173	175	161
5	—	98	—	107	106	95	—	92	92	93
8	147	146	130	142	139	138	154	133	144	145
9	99	100	92	90	95	100	97	89	96	95
17	—	135	—	144	130	135	—	122	133	131
40	—	90	—	103	104	(95)	—	(90)	91	87
45	—	135	—	(135)	(136)	—	(136)	—	133	132
48	—	71	—	75	72	76	76	(62)	69	68
51	—	42	—	44	38	39	—	36	42	39
52	—	34	35	34	35	29	—	31	32	33
54	—	25	—	28	27	—	—	23	24	25
55	—	57	—	56	58	—	—	(48)	49	49
8 : 1	83.1	85.4	64.7	76.3	77.7	75.8	83.7	76.9	82.3	90.1
17 : 1	—	79.0	—	77.4	72.6	74.2	—	70.5	76.0	81.9
17 : 8	—	92.5	—	101.4	93.5	97.8	—	91.7	92.4	90.3
9 : 8	67.4	68.5	70.8	63.4	68.4	72.5	63.0	66.9	66.7	65.5
48 : 45	—	52.6	—	55.6	52.9	—	55.8	—	51.9	51.5
52 : 51	—	80.2	—	77.3	92.1	74.4	80.5	86.1	76.2	84.6
54 : 55	—	43.9	—	50.0	46.6	—	48.2	(47.9)	49.0	51.0
Taxon	crB	p+t+a	moid	u+d	u	pr.e.+u	p	u+pr.e	t	ar+t

6. táblázat

A felső-tiszavidéki népesség fontosabb paraméterei

Table 6. The major parameters of the population of the Upper Tisza region

Méretszám MARTIN's No.	♂♂					♀♀				
	n	\bar{x}	$V_{\min}-V_{\max}$	s	SR	n	\bar{x}	$V_{\min}-V_{\max}$	s	SR
1	25	183.3	171—201	7.92	129.8	15	173.2	161—181	5.45	93.9
5	15	102.1	95—111	5.20	126.8	10	95.8	92—102	3.74	95.9
8	25	147.0	130—156	7.09	141.8*	12	143.4	133—160	7.44	155.0*
9	25	97.8	90—105	3.93	89.3	19	95.8	89—106	4.68	108.8
17	17	136.4	129—145	4.45	90.8	11	127.9	121—137	5.19	110.4
40	15	97.6	90—108	5.40	110.2	6	91.3	87—98	4.05	86.2
45	13	137.2	124—150	7.46	146.3	5	131.0	125—133	3.39	70.6
48	23	70.2	63—85	5.42	132.2	12	65.5	60—71	3.97	104.5
51	21	42.6	38—46	2.33	129.4	13	41.8	36—45	2.71	159.4*
52	20	33.0	29—37	2.26	118.9	13	32.5	27—37	2.82	148.4*
54	19	25.4	23—28	1.71	95.0	12	24.9	21—28	2.23	131.1
55	21	54.0	48—63	3.76	129.7	14	49.3	45—56	2.87	106.3
8 : 1	24	79.8	65—90	5.14	160.6*	12	83.3	77—94	5.10	159.4*
17 : 1	17	74.3	71—79	2.28	72.3	11	74.4	68—82	4.15	133.9
17 : 8	17	92.9	86—101	4.07	92.5	11	89.5	85—94	3.01	68.4
9 : 8	22	66.5	59—73	3.29	99.7	12	66.2	62—71	2.89	87.6
48 : 45	14	51.2	42—56	4.15	131.7	5	51.6	46—54	3.29	104.4
52 : 51	20	77.9	69—92	5.36	107.2	13	78.0	68—90	6.66	133.2
54 : 55	20	47.6	43—56	3.38	82.4	11	50.8	47—58	3.92	95.6

* szignifikánsan nagy szórással ($P < 0.01$) — significantly high s ($P < 0.01$)

7. táblázat

A felső-tiszavidéki népesség fontosabb méreteinek
és indexeinek eloszlása ALEKSZEJEV — DEBEC osztályában (♂♂+♀♀)

Table 7. Distribution of the major measurements and indices of the population of the Upper Tisza region in ALEKSZEJEV—DEBEC's classes (♂♂+♀♀)

Osztályok—Classes	n	Osztályok—Classes	n
MARTIN No. 1:		MARTIN No. 48.	
igen rövid — <i>very short</i>	2	igen alacsony — <i>very low</i>	3
rövid — <i>short</i>	6	alacsony — <i>low</i>	11
közepes — <i>medium</i>	15	közepes — <i>medium</i>	12
hosszú — <i>long</i>	10	magas — <i>high</i>	8
igen hosszú — <i>very long</i>	7	igen magas — <i>very high</i>	1
MARTIN No. 5:		MARTIN No. 51:	
igen rövid — <i>very short</i>	2	igen keskeny — <i>very narrow</i>	2
rövid — <i>short</i>	9	keskeny — <i>narrow</i>	3
közepes — <i>medium</i>	5	közepes — <i>medium</i>	10
hosszú — <i>long</i>	7	széles — <i>broad</i>	9
igen hosszú — <i>very long</i>	2	igen széles — <i>very broad</i>	10
MARTIN No. 8.		MARTIN No. 52:	
igen keskeny — <i>very narrow</i>	1	igen alacsony — <i>very low</i>	4
keskeny — <i>narrow</i>	4	alacsony — <i>low</i>	10
közepes — <i>medium</i>	7	közepes — <i>medium</i>	11
széles — <i>broad</i>	11	magas — <i>high</i>	7
igen széles — <i>very broad</i>	14	igen magas — <i>very high</i>	1
MARTIN No. 9:		MARTIN No. 54:	
igen keskeny — <i>very narrow</i>	—	igen keskeny — <i>very narrow</i>	1
keskeny — <i>narrow</i>	8	keskeny — <i>narrow</i>	3
közepes — <i>medium</i>	12	közepes — <i>medium</i>	11
széles — <i>broad</i>	17	széles — <i>broad</i>	11
igen széles — <i>very broad</i>	7	igen széles — <i>very broad</i>	5
MARTIN No. 17:		MARTIN No. 55:	
igen alacsony — <i>very low</i>	—	igen alacsony — <i>very low</i>	—
alacsony — <i>low</i>	8	alacsony — <i>low</i>	6
közepes — <i>medium</i>	10	közepes — <i>medium</i>	15
magas — <i>high</i>	6	magas — <i>high</i>	7
igen magas — <i>very high</i>	4	igen magas — <i>very high</i>	7
MARTIN No. 40:		MARTIN No. 8 : 1:	
igen rövid — <i>very short</i>	2	igen hosszú — <i>very long</i>	1
rövid — <i>short</i>	8	hosszú — <i>long</i>	6
közepes — <i>medium</i>	6	közepes — <i>medium</i>	11
hosszú — <i>long</i>	4	rövid — <i>short</i>	7
igen hosszú — <i>very long</i>	1	igen rövid — <i>very short</i>	11
MARTIN No. 45:		MARTIN No. 17 : 1:	
igen keskeny — <i>very narrow</i>	1	igen alacsony — <i>very low</i>	1
keskeny — <i>narrow</i>	1	alacsony — <i>low</i>	6
közepes — <i>medium</i>	6	közepes — <i>medium</i>	13
széles — <i>broad</i>	3	magas — <i>high</i>	5
igen széles — <i>very broad</i>	7	igen magas — <i>very high</i>	3

7. táblázat (folytatás)
Table 7. (continued)

Osztályok — Classes	n	Osztályok — Classes	n
MARTIN No. 17 : 8:		MARTIN No. 52 : 51:	
igen alacsony — <i>very low</i>	5	igen alacsony — <i>very low</i>	9
alacsony — <i>low</i>	9	alacsony — <i>low</i>	11
közepes — <i>medium</i>	12	közepes — <i>medium</i>	11
magas — <i>high</i>	2	magas — <i>high</i>	1
igen magas — <i>very high</i>	—	igen magas — <i>very high</i>	1
MARTIN No. 9 : 8:		MARTIN No. 54 : 55:	
igen keskeny — <i>very narrow</i>	3	igen keskeny — <i>very narrow</i>	—
keskeny — <i>narrow</i>	14	keskeny — <i>narrow</i>	11
közepes — <i>medium</i>	15	közepes — <i>medium</i>	15
széles — <i>broad</i>	3	széles — <i>broad</i>	2
igen széles — <i>very broad</i>	—	igen széles — <i>very broad</i>	3
MARTIN No. 48 : 45:		Termet Stature	
igen széles — <i>very broad</i>	3	kicsi — <i>short</i>	1
széles — <i>broad</i>	2	kisközepes — <i>medium short</i>	4
közepes — <i>medium</i>	11	közepes — <i>medium</i>	8
keskeny — <i>narrow</i>	2	nagyközepes — <i>medium tall</i>	4
igen keskeny — <i>very narrow</i>	—	nagy — <i>tall</i>	4

helyről származik, és e lelőhelyeken egyes embertani jellegek ismétlődése kimutatható. Erősíti a megfigyelések érvényét az is, hogy a lelőhelyek egymáshoz közel, 70 km-es körzetben belül találhatóak (5. és 6. táblázat).

Anemi arány tekintetében az anyagban határozott férfitöbblet mutatkozik; a sorozat mintavételi ferdesége miatt azonban nem tudni, hogy ez az egykori valóságot tükrözi-e. A tiszavasvári temető példája az ellenkezőjéről tanúskodik.

Megfigyelhettük, hogy az anyagban kevés a csecsemő- és kisgyermek korú halott, a tiszaezslár-bashalmi és tiszavasvári sorozatok szerint. Feltehető, hogy a Felső-Tiszavidékre érkező honfoglalók sem temették valamennyi gyermek-hallottukat a közösségi temetőbe.

A méretek szórása erős kevertségre vall. Szignifikánsan nagy szórású mindkét nemnél az agykoponya legnagyobb szélessége és a koponyaindex, valamint a nőknél a szemüreg méretei.

A méretek osztálykategóriák szerinti eloszlását figyelve, mintánk az alábbiakkal jellemezhető (7. táblázat). Az agykoponya középhosszú-hosszú, ugyanakkor széles, sőt igen széles; az index meso-hyperbrachycran, orthocran, tapeinocran. A homlokjelző stenometop. A járomív középszéles, sőt igen széles, a felsőarc ezzel szemben közép magas—alacsony; jelzője mesen. A szemüreg középszéles, sőt igen széles, ugyanakkor közép magas—alacsony, indexe meso-chamaeconch; az orr középszéles—széles, közép magas, indexe meso-leptorrhin. A testmagasság közép magas—magas.

Az osztályközéptől való egyirányú eltérés a nagyobb értékek felé különösen két méretnél szembeszökő: a járomív, de főként az agykoponyaszélesség esetében. Sajátos emellett az arcváz egyes elemeinek az alacsonyság irányába való terjedése (felsőarc, szemüreg).

8. táblázat

A nagyasszok eloszlása a felső-tiszavidéki népességben

Table 8. Proportions of the great races in the population of the Upper Tisza

Nagyasszok Great races	♂♂		♀♀		Együtt — Total	
	n	%	n	%	n	%
Europidok <i>Europids</i>	18	69.2	5	50.0	23	64.0
Europo-mongolidok <i>Euro-mongoloids</i>	8	30.8	5	50.0	13	36.0
turanid,-oid					(3)	(23.1)
urali,-oid					(6)	(46.1)
mongoloid					(4)	(30.8)

A felső-tiszavidéki minta taxonómiai eloszlására a következők jellemzők. 64 százaléku tisztán europid, 36 százaléku kevert europo-mongolid (8. táblázat). Az europid alrasszok közül elsősorban a cromagnoid-C, a pamíri és a nordoid a gyakori, de előfordul cromagnoid-A, B, sőt armenoid is. Csupán a nagyhalászi sorozatot jellemzi mediterrán jellegű, gracilis csontozat, mintegy ellentétként a többi leletnek.

A kevert europo-mongolidok csoportjában szembevetendő az urali rassz dominanciája és ugyanakkor a turanidok csekély száma. Néhány egyénen csak a két nagyassz keveredése volt megállapítható, közelebbi típusmeghatározás nélkül.

A népesség körében a trepanálás elterjedt szokás volt. Trepanált koponya a lelőhelyek 58 százalékán akadt. Jelképes trepanáció (annak három változata) 14 koponyán, sebészi trepanáció 2 koponyán, halál utáni öreglyuki trepanáció ugyancsak 2 koponyán fordult elő.

A felső-tiszavidéki X. századi népesség embertani jellegzetességeit tanulmányos lenne a XI. századi anyaggal összevetni, erre azonban elégséges feldolgozás hiányában ma még nincs lehetőség. Mindössze két lelőhely anyaga ismeretes: Gáva-Vásártér (NEMESKÉRI—ÉRY—KRALOVÁNSZKY—HARSÁNYI 1961) és Tiszalök-Rázom (LOTTERHOF 1974). Taxonómiai szempontból a gáva-vásártéri feltehetően több száz síros temetőből ismert 8 férfi és 5 női koponya 62 százaléka europid, 38 százaléka kevert europo-mongolid, ami megegyezik a X. századi népességnél talált aránnyal. Tiszalök—Rázom, ugyancsak több száz síros temetőjéből taxonómiai adatokat 12 férfi és 7 nő szolgáltat. Ezek valamennyien europidok, zömmel keskeny agykoponyájú dolichocranok, vagyis mások, mint a X. századi minta.

Összegezés

A Felső-Tisza vidékére érkező honfoglaló magyarság első két generációjának embertani arculatát 19 lelőhely adatai alapján — teljes tudatában a minta kicsiny esetszámában rejltó esetlegességnek — a következőkkel jellemezhetjük.

1. A népesség 64 százaléka europid, 36 százaléka europo-mongolid. Az europidok főként pamíri, cromagnoid-C és nordoid elemekből állnak, míg az europo-mongolidokra az urali túlsúly a jellemző.

2. A népesség formai heterogenitása jelentős; egységesnek mutatkozik viszont a szélesfejltség tekintetében. Ez utóbbi, esetenként viszonylagos alacsonyarcúsággal kombinálva, a felső-tiszavidéki honfoglalók legjellemzőbb metrikus sajátosságának tekinthető.

3. Kivételnek tartjuk Nagyhalász-Zomborhegy anyagát, amely gracilis mediterrán vonásával eltér a vizsgált minta többi elemétől.

4. A Felső-Tisza vidékén megtelepült honfoglalók körében is igen elterjedt volt az ebben az időben ismert mindhárom trepanálási eljárás: a jelképes, a sebészi és a halál utáni beavatkozás.

*

(A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 1977. február 14-i szakülésén elhangzott előadás; közlésre beérkezett 1977. január 17-én.)

IRODALOM

- ALEKSZEJEV, V. P.—DEBEC, G. F. (1964): *Kraniometrija*. — Moszkva, 128.
- CSALLÁNY, D. (1958): Rakamaz-Gyepi föld. Ásatási jelentés. — *Régészeti Füz.* 9; 39.
- (1960): Rakamaz-Gyepi föld. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 13; 81.
- (1960): Rétközberencs—Paromdomb. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 13; 81—82.
- (1962): Tiszaeszlár-Vörösmarty utca. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 15; 63.
- DIENES, I. (1959): Tiszaeszlár-Bashalom. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 11; 54—55.
- (1961): Honfoglaló magyarok. — *In: ÉRI, I. (Szerk.): A kisvárdai vár története*. — Kisvárd, 95—196.
- (1964): Rakamaz-Gyepi föld. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 17; 64.
- (1965): Rakamaz-Gyepi föld. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 18; 52—53.
- (1972): Tiszavasvári-Aranykerti tábla. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 25; 65.
- ÉRY K. K.—KRALOVÁNSZKY A.—NEMESKÉRI J. (1963): Történeti népségek rekonstrukciójának reprezentációja. (A Representative Reconstruction of Historic Populations.) — *Anthrop. Közl.* 7; 41—90.
- FEHÉR G.—ÉRY, K.—KRALOVÁNSZKY A. (1962): A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírletelei. (Leletkataszter.) — *Régészeti Tanulm.* 2; 99.
- JOHNSTON, F. E. (1961): Sequence of Epiphyseal Union in a Prehistoric Kentucky Population from Indian Knoll. — *Human Biol.* 33; 66—81.
- JÓSA, A. (1900): Emlékek a honfoglalás korából. — *Arch. Ért.* 20; 214—224.
- (1914a): Honfoglaláskori emlékek Szabolesban. — *Arch. Ért.* 34; 169—184.
- (1914b): Honfoglaláskori temető Micskepusztán. — *Múz. Könyvt. Ért.* 201—206.
- KALICZ, N. (1958): Rétközberencs—Paromdomb. Ásatási jelentés. — *Rég. Füz.* 10; 42—43.
- KISS, L. (1920—22): Eperjeskei honfoglaláskori temető. — *Arch. Ért.* 39; 42—55.
- (1938): A Beszterec-Gyalaptanyai honfoglaláskori sírlet. — *Dolgozatok* 14; 201—205.
- LIPTÁK, P. (1951): Anthropologische Beiträge zum Problem der Altungarn. — *Acta Arch. Hung.* 1; 231—249.
- (1954): An Anthropological Survey of Magyar Prehistory. — *Acta Linguist. Hung.* 4; 133—170.
- (1965): On the Taxonomic Method in Palaeoanthropology (Historical Anthropology). — *Acta Biol. Szeged.* 11; 85—94.
- LOTTERHOF, E. (1974): Some Data to the Anthropology of the Population of North Plain in the Arpadian Age. [Adatok Észak-Alföld (Tiszalök-Rázompuszt) Árpád-kori népséggének antropológiájához.] — *Anthr. Hung.* 13; 87—122.
- MALÁN, M. (1956): L'anthropologie du cimetière de Bodrogszerdahely (Xe siècle). — *Crania Hung.* 1; 61—74.
- MARTIN, R.—SALLER, K. (1957): *Lehrbuch der Anthropologie*. 3. Auflage. — Stuttgart. I—II.
- NEMESKÉRI J.—ÉRY K.—KRALOVÁNSZKY A. (1960): A magyarországi jelképes trepanáció. (Symbolically Trephined Skulls in Hungary.) — *Anthrop. Közl.* 4; 3—32.
- NEMESKÉRI, J.—ÉRY, K.—KRALOVÁNSZKY, A.—HARSÁNYI, L. (1961): Data to the Reconstruction of the Population of an Eleventh Century Cemetery: Gáva-Market. — *Crania Hung.* 4; 64.

- NEMESKÉRI J.—HARSÁNYI, L.—ACSÁDI, GY. (1960): Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. — *Anthrop. Anz.* 24; 103—115.
- NEMESKÉRI, J.—KRALOVÁNSZKY, A.—HARSÁNYI, L. (1965): Threphined Skulls from the Tenth Century. — *Acta Arch. Hung.* 17; 343—367.
- PEARSON, K. (1899): On the Reconstruction of the Stature of Prehistoric Races. — *Mathem. Contrib. to the Theory of Evolution*, V. *Phil. Transact. Roy. Soc., Ser. A*, 192; 169—244.
- SCHOUR, J.—MASSLER, M. (1941): The Development of the Human Dentition. — *J. Amer. Dent. Assoc.* 28; 1153—1160. *cit.*: BROTHWELL, D. (1963): *Digging up Bones*. — London, 57—59.

ANTHROPOLOGICAL DATA OF THE TENTH CENTURY
POPULATION OF THE UPPER TISZA REGION

by KINGA ÉRY

(Summary)

Founded on data from 19 sites, and fully aware of the possibility of bias in the small size of the sample, the author characterizes the anthropological aspect of the first two generations of Hungarian invaders arriving in the Upper Tisza region in 896 as follows:

64% of the population is Europoid, 36% Euro-Mongoloid. The Europoids consist chiefly of Pamir, Cro-Magnoid-C and Nordic elements, while the Ural predominance is characteristic among the Euro-Mongoloids.

The heterogeneity of the population is significant; on the other hand, it appears to be homogeneous as regards the breadth of the skull (MARTIN No. 8, 45). The latter, sometimes combined with a relative lowness of the face (MARTIN No. 48, 52), can be considered the most characteristic metric trait of the invaders of the Upper Tisza Region.

The Nagyhalász-Zomborhegy material can be regarded as an exception. With its gracile Mediterranean character it differs from the other elements of the examined sample.

At the time the Hungarian invaders settled in the Upper Tisza region, the three trepanation methods known at that time: symbolic, surgical and post mortem foramen magnum trepanation were quite wide-spread.

A szerző címe: DR. ÉRY KINGA
Author's address: H-8201 Veszprém, Lenin liget 5.
Bakonyi Múzeum